

ดอกโบตัน ดอกไม้มงคลจีนในงานศิลปะไทย

LIU SHUWEN ¹

บทคัดย่อ

ในวัฒนธรรมจีนโบราณ ดอกโบตันได้อยู่คู่กับการดำรงชีวิตและกิจกรรมทางสังคมของผู้คนมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าด้านยารักษาโรคและยังมีคุณค่าด้านความงามอีกด้วย สำหรับชาวจีนที่ชื่นชอบสัญลักษณ์สิ่งอันเป็นมงคลนั้น ลวดลายดอกโบตันยังแสดงถึงความคาดหวังและการแสวงหาชีวิตที่มีความสุข ประเทศไทยซึ่งตั้งอยู่บนคาบสมุทรอินโดจีนและติดกับประเทศจีนเป็นศูนย์รวมทางศาสนา วัฒนธรรม และกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลายของพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับถือศาสนาพุทธเถรวาทเป็นหลัก พุทธศิลป์และมณฑลศิลป์ในพระราชวังนั้นได้ประกอบเป็นรูปแบบศิลปะที่สำคัญของไทย ในฐานะที่เป็นประเทศที่มีคนจีนอาศัยอยู่มากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คนจีนเริ่มได้รับการยอมรับจากราชวงศ์ไทยนับตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา และด้วยความที่ไทย-จีนมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมมายาวนานนับพันปี ศิลปวัฒนธรรมไทยได้แสดงออกถึงลักษณะพิเศษของวัฒนธรรมจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขามณฑลศิลป์ เราสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนว่าดอกไม้ยอดนิยมในแผ่นดินจีนที่ไม่ใช่ดอกไม้เขตร้อนอย่างดอกโบตัน ดอกกุหลาบหนู ได้ถูกนำมาประดับตกแต่งในวัดวาอาราม สถาปัตยกรรม ภาพวาด และเครื่องใช้ต่าง ๆ ของไทย และในแง่สัญลักษณ์สิ่งอันเป็นมงคลของ “ดอกโบตัน” ก็ได้ถูกเผยแพร่ออกไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และได้หยั่งรากลงในการดำรงชีวิตของคนไทยมานาน

คำสำคัญ: ความงามของวัฒนธรรม, การเผยแพร่วัฒนธรรม, ลวดลายดอกโบตัน, ลวดลายการตกแต่ง, การหลอมรวมวัฒนธรรม

¹ School of Journalism and Communications, Northwest Minzu University, Gansu province, China.

Abstract

In Chinese traditional culture, peony has always been accompanied by people's production life and social activities regardless of its medicinal or ornamental value. For Chinese people who love auspicious meanings, peony decoration also expresses the expectation and pursuit of a happy and beautiful life. Thailand, which is located on the China-India peninsula and adjacent to China. It is a gathering place of religions, cultures and ethnicities in southeast Asia. In the interaction with Chinese culture for thousands of years, Thai culture and art show many characteristics of Chinese culture, especially in the field of decorative art. We can see that peony, rose and other non-tropical flower patterns popular in China's Han dynasty are also decorated on Thai temples, buildings, paintings and utensils. "Peony" and the beautiful implication of its design have taken root and sprouted in southeast Asia and even integrated into the life of Thais.

Keywords: aesthetic culture, cultural communication, peony design, decorative design, cultural integration

บทนำ

“สยาม” เป็นชื่อเรียกประเทศไทยในอดีต ตั้งอยู่กึ่งกลางคาบสมุทรอินโดจีน เป็นศูนย์รวมทางศาสนา วัฒนธรรม และกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลายของพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่ซับซ้อนและลักษณะภูมิอากาศแบบเขตร้อน ด้วยความที่ประเทศไทยมีภูมิทัศน์ทางธรรมชาติอันสวยงามนี้ ทำให้ผู้คนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติ นอกจากนี้ยังได้ส่งเสริมให้คนไทยใช้ความคิดทางศิลปะก่อให้เกิดความเชื่อทางศาสนา วิธีการดำรงชีวิต และรูปแบบที่แสดงออกทางศิลปะอันหลากหลาย ประเทศไทยเป็นเมืองพุทธ ประชากรร้อยละ 95 นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท นอกจากพระไตรปิฎกและพระสงฆ์แล้ว ศิลปะงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และภาพวาดก็เป็นอีกหนึ่งในเครื่องมือที่มีประโยชน์ต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมไทยได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมชาวพุทธอินเดีย แล้วยังมีลักษณะบางอย่างของวัฒนธรรมจีน อาจสรุปได้ว่า รูปแบบการแสดงผลงานในด้านศิลปะอันงดงามของศาสนาที่มีความละเอียดและความซับซ้อนนั้นถือเป็นสิ่งสำคัญ

ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา “ดอกไม้” มีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนไทยเป็นอย่างมาก หากมองในด้านการเผยแพร่วัฒนธรรม ความชื่นชอบที่คนไทยมีต่อ “ดอกไม้” นั้นไม่เพียงแต่ปรากฏให้เห็นในรูปแบบของพวงมาลัยและช่อดอกไม้เท่านั้น แต่ยังปรากฏ

ให้เห็นในงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม ภาพวาด เครื่องปั้นดินเผาและการเย็บปักถักร้อยอีกด้วย “ดอกบัว” ถือเป็นตัวแทนของบรรดาพืชพรรณทั้งหมด เพราะความบริสุทธิ์ของดอกบัว บ่งบอกถึงความหมายของ “พระพุทธเจ้า” จึงเป็นที่ชื่นชอบของคนไทย ลวดลาย “ดอกบัว” ได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของงานด้านทัศนศิลป์ เช่น วัดวาอาราม เจดีย์ ศาลเจ้า และพระพุทธรูป นอกจากนี้ “ดอกบัว” แล้ว ผู้เขียนยังพบว่ามียอดไม้ดอกไม้อีกชนิดหนึ่งที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในการตกแต่งนั่นก็คือ “ดอกโบตั๋น”

ดอกโบตั๋น ชื่อภาษาละติน *Paeonia Suffruticosa* Andrews (Andr.) ชื่อภาษาอังกฤษ Three Peony หรือ Mudan เป็นพืชที่เหมาะสำหรับการเจริญเติบโตในสภาพอากาศที่ฝนตกน้อยและแห้งแล้ง มีประวัติของการเจริญเติบโตตามธรรมชาติและเพาะปลูกในประเทศจีนมาเป็นเวลานานนับพันปี หรือที่รู้จักกันในนามของ “ดอกไม้จีน” ปัจจุบันหลายพื้นที่ในประเทศจีนยังคงรักษาไว้ซึ่งประเพณีการปลูกโบตั๋น การชมดอกโบตั๋น การร้องเพลงโบตั๋นและการวาดภาพดอกโบตั๋นจากมุมมองของลวดลายการตกแต่ง ศิลปะดอกโบตั๋นได้แสดงออกถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับความงามของประเทศจีน และยังสามารถกลายเป็นสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมจีนอีกด้วย หากมองในด้านการเจริญเติบโตของพืชแล้วนั้น ประเทศไทยมีภูมิอากาศแบบมรสุมเขตร้อน สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ร้อนและฝนตกชุกนั้นไม่เหมาะแก่การเจริญเติบโตของดอกโบตั๋น จากการสำรวจภาคสนามในสถานที่ต่าง ๆ ของประเทศไทยนั้น มีลวดลายการตกแต่งคล้ายดอกโบตั๋นที่สามารถเห็นได้ตามวัด สถาปัตยกรรม เครื่องปั้นดินเผา เครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย หรือแม้กระทั่งการจัดแต่งอาหาร ผู้เขียน จึงตั้งประเด็นในการศึกษาว่า เหตุใดลวดลายของดอกโบตั๋นที่คนจีนคุ้นเคยถึงได้ปรากฏให้เห็นในดินแดนอันไกลโพ้นอย่างในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แล้วลวดลายดอกโบตั๋นได้หล่อหลอมเข้ากับการดำรงชีวิตของคนไทยได้อย่างไร

ความสัมพันธ์ระหว่าง “ดอกโบตั๋น” กับวัฒนธรรมจีน

ประเทศจีนในสมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันออกเมื่อ 2000 ปีก่อนก็ได้มีบันทึกในหนังสือภาพวาด “ลั่วเจินฟูถู่” ของศิลปินนามว่า กู๋ซำยจือ (ศิลปินชาวจีนตะวันตก(ประมาณปี348-405) หรืออาจัง เป็นศิลปินและขุนนางชาวจีนตะวันออก รู้จักกันในผลงานภาพวาดที่มีชื่อเสียง) เกี่ยวกับการใช้ดอกโบตั๋นในการรักษาอาการ “เลือดคั่ง” อีกทั้งยังได้แสดงภาพดอกโบตั๋นที่บ้านสระพริ้งให้เห็นเป็นครั้งแรกอีกด้วย เมื่อมาถึงสมัยราชวงศ์สุยและราชวงศ์ถัง ดอกโบตั๋นได้กลายเป็นดอกไม้ยอดนิยมอันดับหนึ่งประจำราชวงศ์ ศิลปะการตกแต่งลวดลายดอกโบตั๋นในยุคนี้ได้ถูกใช้กันอย่างแพร่หลาย ยิ่งไปกว่านั้นในราชวงศ์สุยและราชวงศ์ถัง ลวดลาย “ดอกเปาเซียง” (เป็นหนึ่งในลวดลายการตกแต่งแบบดั้งเดิมของจีน ด้วยรูปทรง กลีบดอก กลีบใบของดอกไม้ที่ผ่านการเติมแต่งด้วยศิลปะจนกลายเป็นลวดลายตกแต่งทางพุทธศาสนา ดอกเปาเซียงได้มีการวิวัฒนาการมาจากดอกโบตั๋นและดอกบัว) ที่ได้รับเอาดอกบัว ดอกโบตั๋น และดอกทับทิมเข้าด้วยกันซึ่งมีองค์ประกอบการแตกแฉกที่มีความโดดเด่นและได้นำมาใช้แทนลวดลายของดอกบัวนั่นเอง ส่วนมากจะปรากฏให้เห็นในศิลปะ

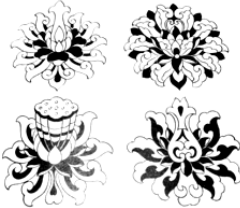
ถ้าพุทธศิลป์ของจีน และดอกบัว ดอกโบตั๋น และดอกทับทิมได้กลายเป็นสัญลักษณ์พิเศษของพุทธศาสนาจีน ดอกโบตั๋นจีนได้ถูกเผยแพร่ไปยังญี่ปุ่นในพุทธศตวรรษที่ 8 และได้เผยแพร่เข้าสู่ยุโรปและสหรัฐอเมริกาในคริสต์ศตวรรษที่ 17 - 19 และด้วยเหตุนี้ ดอกโบตั๋นจึงถูกขนานนามว่าเป็น “ดอกไม้จีน”

1. ความหมายทางวัฒนธรรมของดอกโบตั๋นจีน

ดอกโบตั๋นได้อยู่คู่กับการดำรงชีวิตและกิจกรรมทางสังคมของชาวจีนมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าด้านยารักษาโรคและยังมีคุณค่าด้านความงามอีกด้วย สำหรับชาวจีนที่ชื่นชอบสัญลักษณ์สิ่งอันเป็นมงคลนั้น ลวดลายดอกโบตั๋นยังแสดงถึงความคาดหวังและการแสวงหาชีวิตที่มีความสุข

ความหมายทั่วไปของดอกโบตั๋นจีน สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ชื่อลวดลาย	รูปแบบลวดลาย	ความหมายลวดลาย	ที่มา
โบตั๋น (ลวดลายดอกเดี่ยว)		ด้วยความที่รูปทรงดอกไม้มีความซับซ้อน กลีบใหญ่สวยงาม เป็นสัญลักษณ์ของ “ความเจริญรุ่งเรือง ความมั่งคั่งและความสงบสุข”	Li Zuding. ลวดลายมงคลแบบดั้งเดิมของจีน เซียงไฮ้: สำนักพิมพ์ วิทยาศาสตร์นิยม เซียงไฮ้ 1989:p32
หงส์และดอกโบตั๋น		หงส์ราชาแห่งนกสีขาวและโบตั๋นราชาแห่งดอกไม้ ใช้เป็นสัญลักษณ์ของความงดงาม แสงสว่างและความสุข	เว็บไซต์เดียวหมี เย็บปักถักร้อย www.10kit.com
ดอกโบตั๋นที่พันกัน		รู้จักกันในชื่อ “วานโซเวถึง” หมายถึงเทศกาลมหามงคล มีความหมายของการเจริญงอกงามอย่างไม่มีที่สิ้นสุด	เว็บไซต์วาดภาพ http://j.17qq.com/article/igjpigbdz.html

ชื่อลวดลาย	รูปแบบลวดลาย	ความหมายลวดลาย	ที่มา
ดอกโบตันมั่งมีศรีสุข		ดอกโบตันที่คดเคี้ยวตั้ง เกาวัลย์เป็นสัญลักษณ์ของ ความมั่งคั่งและอายุยืน	Li Cangyan ลวดลายมงคล แบบพื้นบ้านของ จีน ปักกิ่ง:สหพันธ์ สำนักพิมพ์แห่ง ประเทศจีน, 1991,p70
ดอกเป่าเซียง		เป็นลวดลายการตกแต่งที่ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของ พุทธศาสนาจีน ใช้ดอก โบตันหรือดอกบัวเป็นหลัก การโมเสกรูปทรงดอกไม้ ต่าง ๆ มีความหมายของ ความศักดิ์สิทธิ์ ความเป็น สิริมงคลและความสุข	Li Zuding. ลวดลายมงคล แบบดั้งเดิมของจีน เซี่ยงไฮ้สำนักพิมพ์ วิทยาศาสตร์นิยม เซี่ยงไฮ้ 1989:p49

2. ลักษณะเฉพาะของการตกแต่งลวดลายดอกโบตันจีน

ในประเทศจีน ได้มีการนำลวดลายพรรณพฤกษามาใช้ในการตกแต่งตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น ย้อนกลับไปเมื่อประมาณ 2,000 ปีที่แล้ว แต่เดิมลายเกาวัลย์ดอกไม้ได้รับอิทธิพลเข้ามาจากกรีก โบราณและอียิปต์โบราณผ่านทางเส้นทางสายไหม ลวดลายการตกแต่งที่มีความแปลกใหม่นี้ถูกนำมาใช้ในภาพจิตรกรรมฝาผนังสุสานและถ้าพุทธศิลป์ในยุคแรก ตั้งแต่สมัยราชวงศ์สุ่ยและราชวงศ์ถัง ด้วยความที่ลวดลายพืชพรรณต่าง ๆ มีความละเอียดและซับซ้อนในการตกแต่งทำให้เป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลายในประเทศจีน และด้วยเหตุที่ผู้ปกครองราชวงศ์ถึงมีความชื่นชอบ “ลวดลายดอกโบตัน” จึงถูกนำมาใช้ในด้านตกแต่งต่าง ๆ องค์ประกอบของลวดลายนั้นก็ยึดเอาความงดงามที่เป็นลักษณะเฉพาะของประเพณีดั้งเดิมจีน ความสมดุล ความสมมาตรและความแตกต่างที่มีความงดงามตามธรรมชาติ ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ่ง ความหมายเชิงเปรียบเทียบของลวดลายถูกยกระดับเชิงปรัชญา ลายเกาวัลย์ดอกไม้ ลายนกยูง และลายอุ้งซึ่งเป็นศิลปะตะวันตกนั้นค่อยๆหลอมรวมเข้ากับลวดลายดอกโบตัน ที่นำมาซึ่งความหมายใหม่อันเป็นสิริมงคล

2.1 องค์ประกอบลวดลายต่อเนื่องแบบสมมาตร

ประเทศจีนได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมทางศาสนาพุทธมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์เว่ยจีนหนานเป่ย์เฉา ลวดลายดอกบัวตั้งแต่เดิมเป็นสัญลักษณ์ของ “ดินแดนอันบริสุทธิ์” ทางศาสนา

พุทธศ่อย ๆ ถูกแทนที่ด้วยดอกโบตันจีนที่มีชีวิตชีวา เป็นผลให้องค์ประกอบการตกแต่งทางพุทธศาสนาเริ่มมีความเป็น “จีน” มากยิ่งขึ้น เมื่อมาถึงสมัยราชวงศ์สุยและราชวงศ์ถัง การตกแต่งด้วยลวดลายดอกโบตันได้ถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่พบบ่อยที่สุดคือลวดลายต่อเนื่องที่ตกแต่งบริเวณขอบของวัตถุหรือบนผืนผ้า รูปทรงเหล่านี้ยึดเอาองค์ประกอบความสมมาตรเป็นหลัก อีกทั้งยังมีจังหวะวิธีจัดเรียงการขยายในพื้นที่ราบ ตัวอย่างเช่นการแกะสลักดอกโบตันบนอิฐในวัดหยุนเจิงมณฑลซานซี (ภาพที่ 1) โบตันปักลึบบนเจดีย์วู่กงเหอซ่าน (ภาพที่ 2) ลวดลายดอกโบตันบนชุดกิ๊พ้าราชวงศ์ชิง (ภาพที่ 3) เป็นต้น

ภาพที่ 1 การแกะสลักดอกโบตันบนอิฐในวัดหยุนเจิงมณฑลซานซี

ที่มา : <https://www.fliggy.com/content/d-210171879502?ttid=seo.000000576&seoType=origin>

ภาพที่ 2 โบตันปักลึบบนเจดีย์วู่กงเหอซ่าน

ที่มา : Lan Baoqing. สารพันดอกโบตันของจีน[M], ปักกิ่ง: สำนักพิมพ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศจีน, 2002, p24

ภาพที่ 3 ลวดลายโบตันบนชุดกิ๊พ้าราชวงศ์ชิง

ที่มา : <https://auction.artron.net/paimai-art0001811127/>

2.2 การผสมผสานก่อนเป็นการเปลี่ยนแปลงของลวดลายที่เหมาะสม

รูปทรงของวัตถุก็มีผลต่อการใช้ลวดลายของดอกไม้ต้น ด้วยความแตกต่างของรูปทรงวัตถุที่นำมาตกแต่ง การใช้ลวดลายดอกไม้เดี่ยว ตกกิ่งหรืออาจใช้การผสมผสานกับลวดลายอื่น ๆ เช่นกระจกทองแดงลายดอกไม้ต้นสมัยราชวงศ์ถัง ลวดลายด้านหลังส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบของการกระจายจากจุดศูนย์กลาง ลายดอกไม้ต้นโดยรอบทั้งสี่ด้านประกอบกันเป็นวงกลม เป็นการตกแต่งอันยอดเยี่ยม (ภาพที่ 4) อีกตัวอย่างหนึ่งคือกระจกลายดอกไม้ต้นสีน้ำเงินขาวในราชวงศ์หยวน สามารถแบ่งลวดลายการตกแต่งออกเป็นสองแบบตามความแตกต่างของรูปทรงกระจกแบบที่หนึ่งคือลวดลายต่อเนื่องที่ประสานรวมกัน ใช้ตกแต่งบริเวณส่วนใหญ่ของกระจก อีกแบบหนึ่งคือใช้ลายดอกไม้ต้นที่บานสะพรั่งสีดอกเป็นหลัก ใช้ตกแต่งบริเวณส่วนท้องกระจกทั้งสี่ด้าน (ภาพที่ 5)

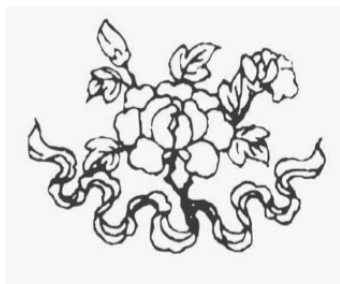
ในด้านของการผสมผสานลวดลาย ความหมายของลวดลายการตกแต่งดอกไม้ต้นได้รับการยกระดับปรัชญาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซึ่งเป็นต้นมา เริ่มมีการผสมผสานกับลวดลายอื่นๆ ทำให้มีความหมายและความหลากหลายมากขึ้น ตัวอย่างเช่น เมื่อผสมผสานดอกไม้ต้นเข้ากับแจกัน จะแสดงถึงความมั่งคั่งและความสงบสุข ผสมผสานเข้ากับนกปรอดจีน หมายถึงจะมีความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งมีตลอดไป ผสมผสานเข้ากับไก่ หมายถึงความสมหวังและความสมบูรณ์แบบเป็นต้น นอกเหนือจากของตกแต่งที่ใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา ลวดลายที่นำเอาดอกไม้ต้นและเถาวัลย์ดอกไม้มาผสมผสานเข้าด้วยกันนั้น หมายถึงความเจริญรุ่งเรืองอันไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อผสมผสานลวดลายดอกบัวและดอกท้อปัทมเข้าด้วยกันจนประกอบเป็นดอกเปาเซียงที่มีลักษณะพิเศษ เพราะด้วยสิ่งเหล่านี้ “ดอกไม้ต้น” จึงได้กลายเป็นส่วนสำคัญของลวดลายการตกแต่งในพุทธศาสนาจีน

ภาพที่ 4 กระจกทองแดงลายดอกไม้ต้นสมัยราชวงศ์ถัง
ที่มา: <http://art.ifeng.com/2019/0513/3479556.shtml>

ภาพที่ 5 กระถางลายดอกโบตั๋นสีน้ำเงินขาวในราชวงศ์หยวน
ที่มา: <http://www.yadao8.com/qinghua/4029.html>

ภาพที่ 6 ลวดลายดอกโบตั๋นในพุทธศาสนาจีน
ที่มา: <https://599ku.com/sc/10452279.html>

ความสัมพันธ์ระหว่าง “ดอกโบตั๋น” กับวัฒนธรรมไทย

ในประวัติศาสตร์การพัฒนาศิลปะของประเทศไทย ลวดลายพืชพรรณมีความสัมพันธ์กับสังคมประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมไทยอย่างแน่นแฟ้น ลวดลายการตกแต่งดั้งเดิมของประเทศไทยมีมากมาย แต่ด้วยความที่ได้อิทธิพลจากอารยธรรมอินเดียและวัฒนธรรมทางศาสนาพุทธ ทำให้ลวดลายส่วนใหญ่ที่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนา นอกจากนี้ ในขณะที่คนไทยได้ซึมซับศิลปะอินเดีย วัฒนธรรมเขมร วัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมตะวันตกนั้น ก็ได้ค่อย ๆ ผสมผสานสิ่งเหล่านี้เข้าด้วยกันจนพัฒนาเป็นรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ลวดลายการตกแต่งที่เป็นเอกลักษณ์เหล่านี้ได้กลายเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมไทย

1. ต้นกำเนิดของลวดลาย “ดอกโบตั๋น” ในประเทศไทย

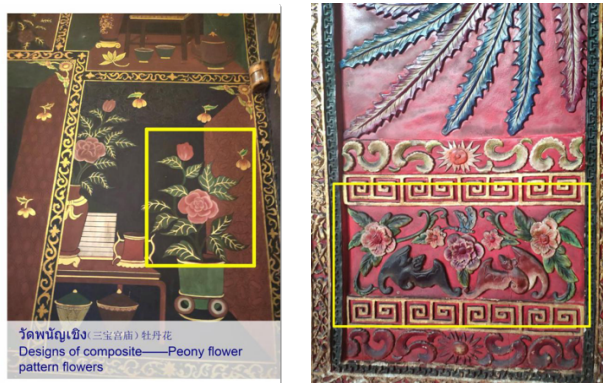
ลวดลายไทยส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นโดยศิลปิน ส่วนใหญ่จะเป็นการวาดลายเส้นหรือการแกะสลัก จะปรากฏให้เห็นตามงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม ภาพวาดและเครื่องแต่งกายต่างๆ ลวดลายที่มาจากดอกไม้ตามธรรมชาติมีชื่อเรียกว่า “เพ็ญฮวา” และดอกไม้อื่น ๆ ที่เห็นได้ตามตามธรรมชาตินอกเหนือจากดอกบัวที่ใช้เป็นลวดลายในการตกแต่งนั้นถูกเรียกว่า “ลายแตกกิ่ง”

1.1 จากมุมมองของการอ้างอิงทางวัฒนธรรม

ในประเทศไทย ย้อนกลับไปในช่วงสมัยทวารวดีก็เริ่มมีการวิจัยเกี่ยวกับลวดลายการตกแต่ง และภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย ลวดลายการตกแต่งส่วนใหญ่จึงดึงเอารูปแบบศิลปะอินเดียเข้ามา ลวดลายพืชพรรณที่นำมาใช้นั้นมีความสัมพันธ์กับทุกสรรพสิ่งอย่างลึกซึ้ง สมัยอยุธยา เป็นช่วงเวลาที่ศิลปะการตกแต่งของไทยมีความเฟื่องฟูที่สุด ลายดอกไม้และลายทองม้วนได้ผสมผสานรวมเป็นหนึ่ง ภาพวาดลวดลายมีความวิจิตรงดงาม เมื่อมาถึงสมัยราชวงศ์จักรี สงครามเริ่มน้อยลงในสมัยรัชกาลที่ 2 บ้านเมืองเริ่มมีความเสถียรภาพ ประเทศไทยเริ่มให้ความสำคัญทางการค้ากับประเทศจีนมากขึ้น ในช่วงเวลานี้ประเทศไทยได้ซึมซับศิลปะและผลงานทางวรรณกรรมจากประเทศจีนมากมาย ได้นำเอาลวดลายดอกไม้ต้น สีสู่ภาพบุรุษแห่งมวณบุพผา (ดอกเหมย ดอกกล้วยไม้ ต้นไผ่ ดอกเบญจมาศ) มาใช้ในการตกแต่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังของรัชกาลที่ 3 การเรียนรู้เหล่านี้ได้มาถึงจุดสูงสุด ไม่ว่าจะเป็นวัดวาอาราม เจดีย์ หรืออาคารที่พักอาศัยก็ได้เรียนรู้รูปแบบมาจากประเทศจีน และลวดลายที่มีต้นแบบมาจากจีนเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นรูปแบบลวดลายหลักของราชวงศ์จักรี

1.2 จากมุมมองของผู้อพยพ

ประเทศไทยเป็นประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีชาวจีนโพ้นทะเลอาศัยอยู่มากที่สุด การหลอมรวมชาวไทยเชื้อสายจีนให้เข้ากับสังคมท้องถิ่นถือเป็นความสำเร็จของการรวมกลุ่มทางชาติพันธุ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ “คนจีน” ในประเทศไทยมีอยู่สองความหมาย หนึ่งคือคนจีนที่มีสัญชาติจีนและตั้งรกรากอยู่ในประเทศไทย สองคือคนไทยเชื้อสายจีนที่มีสัญชาติไทย คนสองกลุ่มนี้มีประชากรรวมกว่า 7.3 ล้านคน พวกเขาอาศัยอยู่ในพื้นที่ต่างๆของประเทศไทย และยังรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมจีนบางส่วน ถือเป็น “สะพาน” ที่มีความสำคัญต่อการแลกเปลี่ยนระหว่างวัฒนธรรมไทย-จีน อีกทั้งยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมและการใช้ชีวิตของคนไทยอีกด้วย ตั้งแต่สมัยโบราณ คนจีนที่เข้ามายังประเทศไทยก็มีส่วนร่วมในการให้ความช่วยเหลือในด้านการพัฒนาประเทศมาอย่างต่อเนื่อง อาทิ วัดพนัญเชิง จังหวัดอยุธยา สร้างขึ้นเมื่อปี.ศ.1864 เพื่อรำลึกถึงเจ้เจ้เหอที่เคยมาเยือนประเทศไทย เจ้เหอที่ศาลเจ้าแม่สร้อยดอกหมากแห่งนี้เป็นศาลเจ้าในรูปแบบจีนที่ยังหลงเหลืออยู่จากสงครามไทย - พม่า อีกทั้งยังคงรักษาไว้ซึ่งรูปแบบความเป็นจีนโบราณ สามารถเห็นองค์ประกอบลวดลายการตกแต่งแบบจีนดั้งเดิมได้ นอกจากนี้ยังปรากฏดอกไม้ต้น หรือ “ดอกไม้จีน” ของภาพจิตรกรรมภายในวิหารอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นลวดลายการตกแต่งที่ใช้กันมากที่สุดของวัดพนัญเชิง (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 ลวดลายการตกแต่งด้วยดอกโบตั๋นภายในวิหารของวัดพนัญเชิง
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน ณ วัดพนัญเชิง

1.3 จากมุมมองของศาสนา

ในประเพณีทางศาสนาพุทธ การถวายเป็นหนึ่งนในพิธีกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือเรียกอีกอย่างว่าดอกไม้บูชา ก็คือการนำดอกไม้สดใส่ในภาชนะที่เหมาะสม แล้วตั้งวางตรงหน้าพระพุทธรูป การถวายเป็นหนึ่งนแสดงถึงความเคารพ ความทุ่มเทและความกตัญญูต่อพระพุทธเจ้า รวมไปถึงการเรียนรู้ทางศาสนาที่สามารถบรรลุธรรมได้ คนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลัก จะใช้ “ดอกบัว” ในการสักการะ ดอกบัวดำรงอยู่มาตั้งแต่มีการบันทึกทางพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ผู้คนใช้ขอพรความเป็นสิริมงคลต่อพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงจิตใจอันบริสุทธิ์ และด้วยเหตุนี้ คนไทยจึงนิยมแกะสลักและทำลวดลายดอกบัวลงบนเครื่องสักการะต่าง ๆ ลวดลายการตกแต่งด้วยดอกบัวจึงกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของศิลปะการตกแต่งทางพุทธศาสนาของคนไทย

ในประเทศจีน นับตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซุยและราชวงศ์ถังเป็นต้นมา ลวดลาย “ดอกเปาเซียง” ที่หลอมรวมเอาดอกบัว ดอกโบตั๋น และดอกเบญจมาศเข้าด้วยกันอันมีลักษณะเฉพาะทางพุทธศาสนาได้ถูกนำมาตกแต่งถ้ำพุทธศิลป์กันอย่างแพร่หลาย “ดอกเปาเซียง” ที่แฝงด้วยความงามของดอกบัวและดอกโบตั๋นเป็นสัญลักษณ์ของความงดงามแห่งมณฑลบุปผา และยังเป็นดอกไม้ที่ใช้ในการสักการะบูชาของพุทธศาสนาจีนอีกด้วย ในวิวัฒนาการการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมไทย-จีนและศิลปะทางพุทธศาสนานั้น ไม่ว่าจะเป็ “ดอกบัว” หรือ “ดอกโบตั๋น” ก็ได้ค่อยๆ กลายเป็นลวดลายที่มีความสำคัญในพิธีกรรมทางศาสนา และด้านในของวัดอัมพวาเจติยาราม ก็มีการตกแต่งด้วยลวดลาย “ดอกบัว” และ “ดอกโบตั๋น” ที่มีความพิเศษไว้บนผนังเช่นเดียวกัน (ภาพที่ 8-9)

ภาพที่ 8-9 ลวดลายบนฝาผนังของวัดอัมพวา
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน วัดอัมพวา

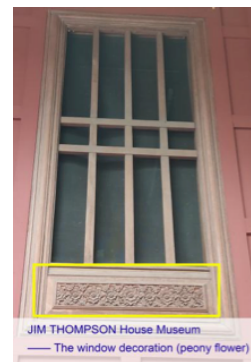
2. ลวดลายดอกโบตั๋นและการดำรงชีวิตของคนไทย

2.1 ดอกโบตั๋นและการตกแต่งวัตถุ

คนไทยชอบงานศิลปะที่มีความสร้างสรรค์ และความซับซ้อน สามารถเห็นลวดลายการตกแต่งของพืชต่าง ๆ ได้ในด้านงานด้านสถาปัตยกรรม ไม้แกะสลัก เครื่องทองและเครื่องลายคราม นอกจากความเชื่อทางศาสนาแล้วยังแฝงไปด้วยความรักในการใช้ชีวิต ด้วยรูปแบบลวดลายที่มีความอ่อนเิบ หมายถึงความสมบูรณ์แบบ จึงได้รับความนิยมจากคนไทยจำนวนมาก ดังนั้นในบริเวณขอบประตูหน้าต่างของสิ่งก่อสร้าง การแกะสลักบนกะลาขอลู การตกแต่งหีบไม้ และส่วนประกอบของเรือนไทยที่ประดับอยู่ในพิพิธภัณฑ์บ้านจิมทอมป์สันก็มีดอกโบตั๋นเงินปรากฏให้เห็น

ภาพที่ 10 กะลาขอลู
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน,
วัดอัมพวา

ภาพที่ 11 หอหน้าต่าง
แกะสลักบ้านจิมทอมป์สัน
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน,

ภาพที่ 12 ประตูไม้แกะสลัก
บ้านจิมทอมป์สัน
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน,
บ้านจิมทอมป์สัน

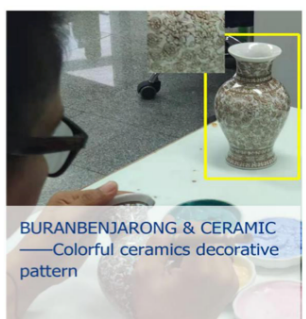

2.2 ดอกโบตันและการดำรงชีวิตของผู้คน

ประเทศไทยและประเทศจีนมีความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่สมัยโบราณ และยังมีคนไทยเชื้อสายจีนจำนวนมากอาศัยอยู่ในประเทศไทย ในวัฒนธรรมดั้งเดิมของประเทศจีน ผู้คนยังคงรักษาไว้ซึ่งการใช้ดอกโบตันเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่งและความเป็นสิริมงคล นอกเหนือจากวัฒนธรรมทางศาสนาแล้ว พิพิธภัณฑสถานจีนภูเก็ต Nyonya รongเท้า ลวดลายบน (ภาพที่ 13) แล้วยังมีเครื่องปั้นดินเผาที่ตกแต่งด้วยลวดลายดอกโบตันที่มีความงดงามเป็นอย่างมาก (ภาพที่ 14)

ภาพที่ 13 Nyonya รongเท้า ลวดลายบน
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน, พิพิธภัณฑสถานจีนภูเก็ต

ภาพที่ 14 ลวดลายการตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาห้ำสี
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน, ตลาดน้ำอัมพวา

2.3 การแสดงออกมาในลวดลายดอกโบตันที่มีความพิเศษของประเทศไทย

1) การแสดงออกมาในรูปแบบแนวราบ การที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะการตกแต่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และศิลปะการตกแต่งทางพุทธศาสนา ดอกโบตันที่ปรากฏให้เห็นในประเทศไทยส่วนใหญ่นั้นจะนำไปใช้ในด้านกรตกแต่งทางศาสนาเป็นหลัก ลวดลายส่วนใหญ่จะปรากฏให้เห็นในลักษณะของการแรกา ใช้สีสันทัดกันเป็นหลัก ใช้สีเขียวที่มีความสว่างน้อยคู่กับสีแดงขาวที่มีความสว่างมากให้ความรู้สึกถึงสีอันงดงามของลวดลาย ลวดลายโครงสร้างบริเวณ

กรอบนั้นใช้กรอบโครงที่ดูแล้วมีความซับซ้อนเป็นหลัก อันที่จริงแล้วมีกฎเกณฑ์และความเข้มงวดที่ให้ความรู้สึกมีระเบียบเรียบร้อย

2) การแสดงออกมาในรูปแบบสามมิติ ลวดลายดอกโบตันที่แสดงออกมาในรูปแบบผลงานศิลปะของไทยนั้นเป็นอีกวิธีหนึ่งที่มีความโดดเด่น นั่นก็คือการแกะสลักสามมิติ เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของประเทศไทยมีความร้อนชื้นและฝนตกชุก ทำให้พืชพรรณมีความอุดมสมบูรณ์ การดำเนินชีวิตของผู้คนคลุกคลีกับไม้เป็นส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้ทำให้ศิลปะการแกะสลักได้มาตรฐานระดับสูง ลวดลายการแกะสลักไม้ส่วนใหญ่จะเป็นการแกะสลักสามมิติ การแกะสลักกลวง หรือศิลปะกลวงเป็นหลัก วิธีการนำเสนอรูปแบบนี้ มองแล้วจะให้ความรู้สึกที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับวัสดุ แสงและมุมมอง ด้วยเหตุนี้จึงเหมาะแก่การตกแต่งในวัตถุที่ให้ความรู้สึกลึกลับทางศาสนา

สรุป

ดอกโบตัน ในทางรูปธรรมวัฒนธรรมจีน หมายถึงดอกไม้ที่มีอยู่ในธรรมชาติกลุ่มพรรณไม้ดอก อันปรากฏรูปดอก รูปทรงและส่วนประกอบกิ่งก้านใบและท่วงท่ามีความเป็นธรรมชาติที่งดงามยิ่ง จึงก่อให้เกิดแรงบันดาลใจแก่หมู่เหล่าช่างเป็นยิ่งนัก บรรดาช่างศิลปะจึงได้นำลักษณะงามเด่นมาเขียนประดิษฐ์ขึ้นลักษณะเหมือนจริงในมุมมองด้านต่างๆอย่างหลากหลาย ได้แก่ ด้านตรง ด้านข้าง ด้านบน ด้านล่าง นอกจากนี้ยังนำไปใช้กับงานช่างศิลปะด้านอื่นอีกมาก เช่น ช่างแกะ ช่างวาด ช่างเย็บปักถักร้อยและช่างศิลปะประยุกต์อื่น ๆ ซึ่งต่อมาบรรดาช่างศิลปะเหล่านี้ต่างได้ออกแบบประดิษฐ์และสร้างสรรค์พัฒนาเพิ่มเติม ดัดแปลงไปอย่างไร้จบจนทุกวันนี้

ส่วนดอกโบตันในทางนามธรรมนั้น หมายถึงดอกไม้ซึ่งหมายถึงสิ่งอันเป็นมงคล ปกป้องคุ้มครองรักษา สง่างาม ล้ำค่า ช่างศิลปะจึงนำไปตกแต่งประกอบพิธีอันสื่อถึงความยกย่องเหมาะสม บ้างกำหนดไว้ในเรือน ในวัด ในศาลเจ้า ในสิ่งสรรพวัตถุที่มีมาตามลำดับ และด้วยคุณลักษณะพิเศษดังกล่าวนี้จึงได้ถ่ายทอดไปยังชนชาติต่างๆในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเข้าสู่ชาติไทยเริ่มแต่ในหมู่ชาวจีนและซึมซับรับรู้ขยับขยายเข้าสู่งานศิลปะไทยสาขาต่าง ๆ ในเวลาต่อมา

จากการศึกษาดอกโบตัน อันเป็นดอกไม้มงคลในงานศิลปะไทย พบว่า ดอกโบตันสามารถประดิษฐ์ดัดแปลงสร้างสรรค์ในรูปแบบของเชิงช่างได้หลากหลายวิธี เช่น แบบสมมาตร แบบแนวราบ แบบสามมิติ แบบสลักทะลุ แบบนูนต่ำ แบบจิตรกรรม แบบประสมประสาน ทั้งนี้ เพื่อนำไปตกแต่งประกอบอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมอันหมายถึงเป็นของสูงของควรเคารพ กราบไว้ หรือแสดงความหมายของผู้เป็นขุนนางเป็นเจ้านาย และหมายถึงพื้นที่ของวัดวาอาราม

ดังจะพบได้ในวิจัยครั้งนี้ คือ ดอกโบตันได้นำไปประประดาประกอบอยู่ที่ในงานศิลปะไทยคือ งานสถาปัตยกรรม เช่น บานประตูซึ่งแกะสลักอย่างวิจิตร อันหมายคุณค่าอันอุดมของพื้นที่ หรือการแกะสลักหย่องใต้บานกรอบหน้าต่างอันเป็นเรือนของขุนนาง เจ้านาย แม้แต่ในงานงานจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์ วิหาร ศาลเจ้า ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ยังปรากฏในภาพวาดของเครื่อง

เคลือบดินเผา คือ แจกัน งานแกะสลักทะลุให้เสียงลอดออกมาเพื่อนำไปประกอบเครื่องดนตรี คือ ซอฮู้ ตลอดจนการแกะสลักโต๊ะบูชาแม่โพสพในวิถีชีวิตชาวนาไทย อันเป็นส่วนหนึ่งของดอกโบตั๋น ในงานศิลปะไทย นั่นเอง

บรรณานุกรม

- Huang Yan. (2011) .ลวดลายดอกโบตั๋น.ความงามกับยุคสมัย, 2011 (07) , 45-49
- Jiang Taijun. (2010) .วิเคราะห์ลักษณะเด่นศิลปะของสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาไทย. *ชีวิตศิลปะการแสดง*, 2010 (05) ,13-15
- Qi Shengzhong. (2017) .กลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยและวัฒนธรรม.ปักกิ่ง: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยปักกิ่ง
- Li Cangyan. (1991) .ลวดลายมงคลพื้นบ้านจีน.ปักกิ่ง: สำนักพิมพ์สหภาพวรรณกรรมประเทศจีน
- Li Jiayudeng. (2011) .ดอกโบตั๋นจีน.ปักกิ่ง: สำนักหนังสือพิมพ์สารานุกรมจีน
- Li Ou. (2010) .ต้นกำเนิดจีนในวัฒนธรรมไทย.วารสาร Nan Feng Chuang, 2010 (03) , 79-81
- Lin Renfeng.Yu La. (1997) .ศิลปะดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย. คุณหมิง: สำนักพิมพ์ ศิลปกรรมมณฑลยูนนาน
- Liu Xiang. (1995) .ดอกโบตั๋นจีน.เจิ้งโจว: สำนักพิมพ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มณฑลเหอหนาน
- Xing Xiaozhi. (2011) .ผลกระทบของวัฒนธรรมจีนที่มีต่อสังคมไทย.วารสารมหาวิทยาลัยปิโตรเลียม แห่งชาติจีน (ปรัชญาและสังคมศาสตร์) .2011 (27-3) , 68-72
- Yang Baoyun. (1997) .วัฒนธรรมจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.เจิ้งโจว: สำนักพิมพ์ต้าเหิงวารสาร
- Zheng Hairong. (2010) .วิวัฒนาการรูปแบบสัญลักษณ์ของลวดลายดั้งเดิม.ศิลปะและการ ออกแบบ, 2010 (06) , 33-34
- Zheng zhiming. (2005) .สังคมและศาสนาของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย. วารสารมหาวิทยาลัยหัวเฉียว (ปรัชญาและสังคมศาสตร์) .2005 (04) , 35-37

วิทยานิพนธ์

- He Lei. (2012) .งานวิจัยวัฒนธรรมลวดลายไทย.วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตวิทยานิพนธ์, สาขา ภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย - แอฟริกา, มหาวิทยาลัยชนชาติยูนนาน
- Li Shaying. (2016) .งานวิจัยเกี่ยวกับวิวัฒนาการลักษณะพิเศษของลวดลายการตกแต่งดอกโบตั๋น จีน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตวิทยานิพนธ์, สาขาการออกแบบ, มหาวิทยาลัยเกษตรและป่าไม้เจ้อเจียง
- Zheng Ying. (2012) .อิทธิพลของวัฒนธรรมจีนที่มีต่อวัฒนธรรมไทย ยกตัวอย่างเช่นพื้นที่ล้านนา ในภาคเหนือของประเทศไทย.วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตวิทยานิพนธ์, สาขาการสอนภาษาจีน สำหรับชาวต่างชาติ, มหาวิทยาลัยยูนนาน